

תוכן

מבוא	3
1. הנסיבות ההיסטוריות למחלוקת בשאלת "מיהו יהודי?"	5
1.1 א מבנה סוציו-פוליטי בישראל טרום הקמת המדינה ובעשורים הראשונים	5
1.1 ב דת ומדינה: פוליטיקה של הסדרה וסטטוס קוו	6
1.1 ג מיהו יהודי- ההלכתי, המשפטי והפוליטי	8
2. פולמוס מיהו יהודי	10
2.1 א רקע	10
2.2 ב מכתבו של בן גוריון ל"חכמי ישראל"	11
2.2 ג תשובתם של "חכמי ישראל"	13
3. חלופות פוליטיות ומשפטיות לשאלת "מיהו יהודי"	16
3.1 א מיפוי עמדות בשאלת "מיהו יהודי"	16
3.1 ב מיהו המחליט בשאלת מיהו יהודי?	17
4. מפרספקטיבה של זמן: שחיקת הסטטוס קוו וצורך בהסדרים חדשים	19
סיכום	21
ביבליוגרפיה	23

מבוא

היחסים שבין הדת למדינה בישראל הוא אחד הנושאים המורכבים והמרכזיים העולים על סדר היום הציבורי בישראל בהקשרים רבים וסביב סוגיות רבות, ובכלל זה גם בהקשרים פוליטיים. הנושא שנוי במחלוקת ומעורר קונפליקטים וסכסוכים רבים בין מגזרים שונים בחברה הישראלית ומכנים אותו "השסע דתי", לצד שסעים אחרים שקשורים בו, כמו השסע העדתי והשסע הערבי-יהודי (בלנאדר 2018). בעקבות מאמרים ומחקרים שעיינתי לצורך עבודה זו (ביניהם: נויברגר 1994; דון-יחיא 1997; שגיא 2006; ליפשיץ וספיר 2006; גולדווין 2009; גולדשטיין 2015) ניתן לטעון כי התמודדות המערכת הפוליטית עם סוגיות אלו מאופיינת בהסדרה, סטטוס-קוו ואי הכרעה. לכן מחקר ודיון בסוגיות אלו יכול לתרום לקידום של הכרעות והסדרים חברתיים ופוליטיים חדשים ורלוונטיים למציאות הנוכחית.

שורשה של המורכבות טמון בעצם הגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ובמחלוקות עמוקות בהגדרת הזהות היהודית שהתעצמו עם ראשית המודרנה, בפיצול שבין זהות יהודית לאומית-לא דתית ("חופשית" או "חילונית") לבין הזהות היהודית הדתית המסורתית, ומאוחר יותר כזהות אזרחית "ישראלית" (בן-רפאל 2001). אם כן, כמדינה דמוקרטית ישראל מחויבות לשוויון לכלל אזרחיה, ומעצם הגדרתה כמדינה יהודית היא מצהירה על העדפה ומחויבות לאינטרסים "יהודיים".

אחת הסוגיות היסודיות בתוך נושא הדת והמדינה היא שאלת "מיהו יהודי", המבוססת על מחלוקות עמוקות באשר להגדרת הזהות היהודית בין הלכה דתית ללאומיות, ואשר ההשלכות הפוליטיות שלה קשורות בחוק השבות ובזכות לקבל אזרחות במדינת ישראל. כפי שעולה מן המחקרים שעיינתי בהם, המערכת הפוליטית בישראל נמנעה מהכרעה בשאלה "מיהו יהודי" ולא כל שכן הגדרה ברורה של המונח "יהודי". ב 1950 נחקק חוק השבות שמותיר ליהודים להתאזרח בישראל, אך עד 1970 לא הופיעה בחוק הגדרה "ליהודי". ב 1970 התווספה ההגדרה -בן לאם יהודייה או כזה שהתגייר, ומכאן ואילך, טוענים ליפשיץ וספיר (2006), השאלה הפכה להיות בכלל "מיהו הגר?", שכן החוק לא קבע איזה גיור יקבל תוקף.

כיוון שגם נושא זה הוא רחב היקף, בעבודה זו אתמקד בתקופה היסטורית מוגדרת- העשורים הראשונים של מדינת ישראל, בין 1950 ל 1970, ואשאל, מהן הנסיבות אשר מנעו את ההכרעה הפוליטית בשאלה מיהו יהודי?. כפועל יוצא של השאלה המרכזית הזו אשאל שאלות נוספות: מהי התשובה הדתית ומהן

1. הנסיבות ההיסטוריות למחלוקת בשאלת "מיהו יהודי?"

1. א. מבנה סוציו-פוליטי בישראל טרום הקמת המדינה ובעשורים הראשונים

תהליכי המודרניזציה והלאומיות באירופה השפיעו באופן עמוק גם על העם היהודי. בעקבות האמנציפציה החלה מתעצמת התופעה של יהודים החורגים מחוץ לגבולות הקהילה היהודית הדתית. בעקבות התעוררות הלאומיות בקרב עמי אירופה, אותם יהודים שיצאו מגבולות הדת החלו לכונן את הזהות היהודית כזהות לאומית, בניסיון ליצור פתרון לבעיות הזהות היהודית ולמעמד החומרי, הפוליטי והתרבותי. בהכללה, נוצרו באירופה שלושה זרמים מרכזיים: יהודים מתבוללים המבקשים להיטמע לחלוטין בתוך תרבות אירופה, יהודים ציוניים שביקשו לכונן תנועה יהודית לאומית, ויהודים דתיים אורתודוקסיים שתגובתם למודרנה הייתה התגוננות, הקשחת ההלכה והסתגרות יתרה בגבולות הדת והקהילה היהודית. זרמים אלו הפכו לקשת של מחנות פוליטיים שקיימו ביניהם מחלוקות חריפות באשר לתוכנה של הזהות והתרבות היהודית, גבולותיה ועתידה הראוי (דון-יחיא 1997; הולצמן 2007). המחנה שהפך להגמוניה בארץ ישראל הוא תנועת העבודה הציונית סוציאליסטית, שהנהגתה הפכה לימים גם להנהגת המדינה בעשוריה הראשונים.

בתקופת הישוב, טרום הקמת המדינה, החברה בישראל התאפיינה במבנה סקטוריאלי שבמסגרתו מגזרים שונים התקיימו במחנות נפרדים, כמו תנועת העבודה החילונית והמחנה הדתי והציונים הכלליים, ולהם מערכות נפרדות: מוסדות פוליטיים, איגודים מקצועיים, מערכות חינוך, מערכת בריאות, מוסדות תרבות ועוד. ההפרדה בין המחנות אפשרה לקיים אורחות חיים נפרדים מה שהקטין את עוצמת הסכסוך בין המחנות, ולכן לא נדרשה הסדרה בהיקפים נרחבים (דון-יחיא 1997; יציב 1999).

עם הקמת המדינה החל תהליך של התרופפות הקשר וההזדהות מצד הציבור המשוך לתנועת העבודה לבין מוסדותיו הפוליטיים. זאת בעוד שהזדהות זו התמידה במחנה הדתי. יתר על כן, עם הקמת המדינה החל תהליך של מיסוד פוליטי ריכוזי בתחומי חיים רבים, וההנהגה נדרשה גם להסדיר גם סוגיות של דת ומדינה. המיסוד הפוליטי המרכזי נוצר על מנת לכונן שלטון יציב וחזק למדינה צעירה הנתונה לאיומים רבים מבחוץ, ואשר נתונה גם לאי לכידות חברתית פנימית, לאור העלייה המסיבית מתפוצות ורקעים תרבותיים שונים. (דון-יחיא 1997; יציב 1999). בניסיון לכונן את הממלכתיות של מדינת ישראל, בן גוריון פירק מוסדות ליבה של תנועת העבודה, ביניהם זרם